Mezun Oldukları Liselere Göre Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerine ve Dinî Gruplara Yönelim Durumları

Ahmet ONAY, Dr.

Atıf/©- Onay, A. (2003). Mezun oldukları liselere göre üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri, diyanet işleri başkanlığı hizmetlerine ve dinî gruplara yönelim durumları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *1* (1), 171-194.

Özet- Bu makalede, üniversite öğrencilerinin mezun oldukları liselere göre dindarlık seviyeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) hizmetlerine ve dinî gruplara yönelim düzeyleri belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca, dindarlık seviyeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerine ve dinî gruplara yönelim düzeyleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırma, Ankara ve Erciyes üniversitelerine bağlı 23 fakülte ve yüksek okuldan, 1149 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuçlar, İmam Hatip Lisesinden gelen öğrencilerin dinî yönelimleri ile dinî grup yönelimlerinin yüksek; Özel Liselerden gelen öğrencilerin de dindarlık puanlarının, Diyanet ve dinî grup yönelimlerinin düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, dindarlık puanları ile DİB, DİB'na duyulan ihtiyaç ve dinî gruplara yönelim arasında pozitif ve anlamlı; dindarlık ile din işlerinin dinî gruplara bırakılması arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler- Dinî Yönelim, Dindarlık, Diyanet, Diyanet İşleri Başkanlığına Yönelim, Dinî Gruplara Yönelim.

İnanıp inanmamak, şu veya bu şekilde dindar olmak ya da olmamak kişilerin genellikle bireysel tercihleriyle ilgili bir husustur. Ancak kişilerin ve grupların toplumsal münasebetleriyle yakından ilişkili olan dindarlığın şekli ve düzeyi sosyal bilimcileri yakından ilgilendirmiştir. Kişilerin dindarlık düzeyini rakamsal değerlerle (puanlama yöntemiyle) göstermek amacıyla yirminci yüzyılın ortalarından itibaren *dinî yönelim* ya da *dindarlık ölçekleri* geliştirilmiştir. Bu ölçekler kullanılarak, kişilerin ve farklı özelliklerdeki grupların dindarlık düzeyleri araştırılmış ve dindarlık ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı Kanunla, Başbakanlık bütçesine dahil ve Başbakanlığa bağlı *Diyanet İşleri Başkanlığı* (DİB) kurulmuştur. 1961 Anayasası 154. maddesiyle DİB bir Anayasa Kurumu olarak düzenlenmiş ve genel idare içinde yer verilmiştir. 633 sayılı *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*'un 1. maddesiyle görevleri *İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, Din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek* olarak belirlenmiştir.

DİB, yaklaşık 77.000 cami, 5.000 civarında faal Kur'an kursu ve 80.000 civarında görevlisi ile hizmet veren, kamunun en büyük hizmet sektörlerinden birisidir. DİB, yasal olarak kendisine verilen görevlerini vaaz, hutbe, cami dersleri, fetva hizmetleri, Kur'an ve dinî bilgiler öğretimi, hac ve umre organizasyonları, on binleri aşan dergi, kitap, sesli ve görüntülü yayın ve benzeri yollarla yerine getirmekte, geniş halk kitlelerine ulaşmakta ve onları etkilemektedir (Tarhanlı, 1993; Bulut, 1994; DİB, 2000).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tekke ve zaviyeler kapatılmış, yeni kurulan DİB teşkilatı dışında dinî temele dayalı ya da din hizmeti sunmak üzere herhangi bir dernek veya organizasyon kurulması da hukuka aykırı sayılmıştır. Cemaatlerin (dinî grup ve tarikatlerin) hukukî varlığı 1920'li yılların başlarında sona ermiş olmakla birlikte, bazı cemaatlerin çeşitli şekillerde fiilî varlıklarını gizliden gizliye devam ettirdikleri görülmektedir. Nakşibendîlik, Kadirîlik, Nurculuk, Süleymancılık günümüzde adından en çok söz edilen cemaatlerdendir.

Dinî gruplarla doğrudan veya dolaylı şekilde bağlantısı olduğu kabul edilen bazı kişi ve grupların dinî konularda çeşitli faaliyetlerde bulundukları görülmektedir. Dinî grupların faaliyetlerinin başında, dinî konulu kitap ve dergiler, gazete yazıları, radyo ve televizyon programları, konferanslar çeşitli yardım faaliyetleri, cenaze, taziye ve benzer merasimlerde aktif rol alma, öğrencilere yönelik yurt, burs ve benzeri hizmetleri gelmektedir. Bu faaliyetleri, daha dar kapsamlı olan ev sohbetleri izlemektedir (Demirci, 1996; Berkes, 1998).

Günümüzde sosyal olayların analizi, bağımlı ve bağımsız bir çok değişken dikkate alınarak (*multivariate*) yapılmaktadır. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri, DİB'na ve dinî gruplara yönelimleri aynı yöntemle ele alınmıştır. Bu yapılırken, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Zira, dindarlık, DİB'na ve dinî gruplara yönelim konuları birbirleriyle ilgili hususlardır.

Daha önceki yıllarda değişik uygulamalar olmakla birlikte, 1983 yılından bu yana ülkemizde, ilköğretim okullarının dördüncü ve sonraki sınıfları ile orta öğretim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri zorunlu dersler arasındadır. İmam Hatip Liselerinde, normal lise programına ek olarak, Kur'an, tefsir, hadis, siyer gibi dersler de programda yer almaktadır. Zorunlu ilk öğretimi tamamlayan öğrencilerin, din görevlisi olma, ileride dinî yüksek öğrenim görme; bazı durumlarda da ailelerin teşviki gibi nedenlerle İmam Hatip Liselerini tercih ettikleri görülmektedir (Tarhan, 1996; Bolay & Türköne, 1995; Kaymakcan, 1996).

Öğrencilerin sosyo-ekonomik durumu ile okul tercihleri arasında bir ilişki bulunmaktadır; örneğin, gelir durumu belli bir seviyenin üstünde olan aileler çocuklarını özel okullara gönderebilmektedir. Aynı şekilde, kişilerin sosyo-ekonomik durumları ile dindarlık puanları arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır (Back & Bourque, 1970; Stark & Bainbridge, 1987; Hay, 1990).

Buraya kadar zikrolunan hususlar göz önünde bulundurulduğunda, konunun araştırılması sırasında, üniversite öğrencilerinin *eğitim geçmişleri* dikkate alınması gereken önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, programları farklı liselerden gelen öğrencilerin, dindarlık düzeylerinin, DİB'na ve dinî gruplara yönelimlerinin nasıl olduğu, aralarında fark bulunup bulunmadığı hususları aydınlatılması gereken önemli bir konudur. Ülkemizde bu alanda yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Dolayısıyla çalışmamız, bu konudaki bilgi ve anlayışımızın daha sağlam bir zemine oturtulmasında bize önemli veriler sağlayacaktır.

Bu makalede, mezun oldukları lise türlerine göre üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri, DİB'na ve dinî gruplara yönelimleri ele alınmaktadır. Çalışmanın iki temel amacı vardır. Bunlardan birincisi, mezun oldukları lise türüne göre öğrencilerin üniversite hayatlarında dine, DİB ve dinî gruplara yönelimlerini araştırmak; ikincisi de öğrencilerin dindarlık seviyeleri ile DİB'na ve dinî gruplara yönelimleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır.

Öncelikle araştırmanın hipotezleri ile cevap aranan araştırma sorularına yer verilecektir. Takip eden bölümde araştırmanın örneklemi, kullanılan ölçme araçları gibi yönteme ilişkin konular ele alınacaktır. Daha sonra, alan araştırmasından elde edilen verilerin analizi rapor edilecektir. Son bölümde ise, tartışma ve sonuç yer alacaktır.

Hipotezler ve Araştırma Soruları

Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

Hipotez 1: Mezun oldukları liseye göre, üniversite öğrencilerinin dinî yönelimleri arasında farklılık vardır.

Hipotez 2: Mezun oldukları liseye göre, üniversite öğrencilerinin DİB'na yönelimleri arasında farklılık vardır.

Hipotez 3: Mezun oldukları liseye göre, üniversite öğrencilerinin dinî gruplara yönelimleri arasında farklılık vardır.

Bu çalışmada ayrıca aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

Araştırma sorusu 1: Üniversite öğrencilerinin dindarlık puanı ile DİB'na yönelimleri arasındaki ilişki nedir?

Araştırma sorusu 2: Üniversite öğrencilerinin dindarlık puanı ile dinî gruplara yönelimleri arasındaki ilişki nedir?

Yöntem

Bu çalışmada, daha önce gerçekleştirilmiş olan, *Religious Attitudes and Muslim Identity, with reference to Turkish University Students* (Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinde Dinî Yönelimler ve Müslüman Kimliği) isimli çalışma için anket ve görüşme yöntemiyle toplanan veriler kullanılmıştır.

Bu çalışma, betimsel (*descriptive*) ve ortaya çıkarıcı (*explorotory*), tarama modellerinden ilişkisel tarama türünde bir alan araştırması olup, daha önce ele alınmamış bir konu olarak, mezun oldukları liselere göre üniversite öğrencilerinin dine, DİB'na ve dinî gruplara yönelimlerini belirlemek ve söz konusu yönelimler arasındaki ilişki ve farkları ortaya çıkarmak üzere gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan *mezun olunan lise* faktörü (*i*) Genel Lise, (*ii*) Anadolu Lisesi, (*iii*) Özel Lise, (*iv*) İmam Hatip Lisesi ve (*v*) diğer liseler olmak üzere beş grupta toplanmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkenleri ise (*i*) dindarlık, (*ii*) DİB'na yönelim ve (*iii*) dinî gruplara yönelim olmak üzere üçtür.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara ve Erciyes üniversitesinde eğitim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır Araştırmanın örneklemini ise, 1999-2000 öğretim yılında, 592'si Erciyes, 557'si de Ankara Üniversitelerine bağlı fakülte

ve yüksek okullara devam eden ve rastgele (random) örnekleme yöntemiyle seçilmiş toplam 1149 öğrenci ile sınırlıdır. Öğrencilerin 617'si bay, 532'si bayandır. Mezun oldukları liseler itibariyle öğrencilerin dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Örneklemi Oluşturan Üniversite Öğrencilerinin Mezun Oldukları Liselere Göre Dağılımı

Mezun olunan lise türü	N	%
Genel Lise	608	53
Anadolu Lisesi	128	11
Özel Lise	73	6.5
İmam Hatip L.	226	19.5
Diğer Liseler	114	10
Toplam	1149	100

Verilerin toplanması

Araştırmanın birincil kaynaklarını standart ölçekler yoluyla elde edilen veriler oluşturmaktadır. Erciyes ve Ankara üniversitelerine bağlı akademik birimlerden anket uygulaması için izin istenmiş; Erciyes Üniversitesi'nin 13, Ankara Üniversitesi'nin 10 akademik biriminden olumlu yanıt alınmıştır. İzin alınan Fakülte veya yüksek okullara gidilerek okul idaresince uygun görülen herhangi bir sınıfta veya kantinde bulunan öğrencilere anket formları dağıtılmış ve toplu olarak formlar geri alınmıştır. Her bir akademik birimden araştırmaya katılanların sayısının 35-65 arasında değiştiği görülmüştür. Araştırmaya katılan erkek ve kız öğrenci sayısı ve oranı gibi hususlar uygulamanın yapıldığı anki mevcutla sınırlı tutulmuştur.

Anket uygulamasına ilave olarak, örneklemden tesadüfî yöntemle seçilen 31 öğrenci ile yarı yapılandırılımış görüşme (*semi-structured interview*) yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen bilgilerden özellikle anketlerin analizi ve sonuçlarının yorumlanması aşamasında yararlanılmıştır.

Araştırmanın ikincil kaynaklarını, daha önceden yapılmış olan çalışmaların yer aldığı yazılı eserler oluşturmaktadır. Bu çalışma her ne kadar birincil kaynaklardan elde edilen verilere dayanmakta ise de, konunun teorik alt yapısının oluşturulması, yöntemin belirlenmesi ve sonuçların tartışılması sırasında ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Ölçme Araçları

Bu çalışmada, Dinî Yönelim Ölçeği (DYÖ), DİB'na Yönelim Ölçeği (DİBYÖ) ve Dinî Gruplara Yönelim Ölçeği (DGYÖ) olmak üzere üç ölçek kullanılmıştır (Ek 1, 2 ve 3). 1999 yılında Onay tarafından *üç boyutlu yönelimler teorisi*ne dayalı olarak geliştirilen bu ölçekler, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları yapılarak standart ölçme araçları haline getirilmiştir (Onay, 2000).

Dinî Yönelim Ölçeği (DYÖ)

Kişilerin dindarlık düzeyini rakamsal değerlerle (puanlama yöntemiyle) göstermek amacıyla geliştirilen ölçme araçlarına dinî yönelim ya da dindarlık ölçekleri denir. Bu çalışmada, dindarlık ölçümü için Dinî Yönelim Ölçeği/DYÖ (*Religious Attitude Scale/RAS*) kullanılmıştır. DYÖ, kişilerin yaşamında yani düşünce, davranış ve duygularında dinin ne derecede yer aldığını (dinin ne kadarlık bir yerinin olduğunu) tespit etmeyi amaçlayan bir ölçme aracıdır. DYÖ, *düşünce*, *davranış* ve *duygu* boyutlarını temsil eden üç alt ölçekten meydana gelmektedir (bakınız: Ek Tablo 1). Ölçekte, on ikisi düz ve altısı ters, toplam on sekiz madde bulunmaktadır. DYÖ, *Hiç bir zaman, Bazen, Çoğu zaman, Her zaman* şeklinde dört dereceli, Likert tipi psikometrik bir ölçme aracıdır. Ölçeğin alt ve üst puan sınırları, en düşük 18; en yüksek 72'dir.[1] Ölçekten alınan puanın 72'ye doğru çıkması, yükselen dinî yönelim düzeyini gösterirken, 18'e doğru düşmesi de azalan dinî yönelim düzeyini gösterir.

Ölçeklerde yer alan maddelerin faktör yükleri (*factor loading*) ile madde toplam ilişki (*item-total correlation*) değerlerinin .50 ve üzerinde olduğu, *Cronbach Alpha* ve *Guttman Split-half* değerlerinin de .95 olduğu görülmüştür.[2]

DİB'na Yönelim Ölçeği (DİBYÖ)

Kişilerin DİB'na yönelimlerini ölçmek amacıyla bu araştırmada DİB'na Yönelim Ölçeği/DİBYÖ (*Diyanet Orientation Scale/DIBOS*) kullanılmıştır. DİBYÖ, *güvenilirlik*, *memnuniyet* ve *etkinlik* olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. DİBYÖ, *Evet, kesinlikle katılıyorum; Evet katılıyorum; Emin değilim; Hayır katılmıyorum; Hayır, kesinlikle katılmıyorum* şeklinde beş dereceli Likert tipi bir ölçketir. Ölçekte 12 madde bulunmaktadır (Ek Tablo-2). 7 tanesi düz, 4 tanesi ters *Likert* tipi, 1 tanesi de *semantik differential* tipi[3] olmak üzere 12 maddeden oluşan DİBYÖ'nin puan sınırı 12 ile 60 ara-

[1] Ölçekte yer alan ters (reverse) maddelerin puanları düz (direct) hale getirilerek hesaplanmıştır.

[2] Daha fazla bilgi için bakınız: A. Onay, 2000, sh: 130-139.

sında değişmektedir.[4] Ölçekten alınan puanların 12'ye doğru düşmesi DİB'na yönelimin düşük olduğunu; puanın 60'a doğru yükselmesi de o ölçüde yönelimin yükseldiğini göstermektedir.

Ölçekte yer alan maddelerin faktör yüklerinin .53'ün, madde toplam ilişki değerlerinin .50'nin üzerinde olduğu ayrıca, *Cronbach Alpha* katsayısının .92 ve *Guttman Split-half* değerininin de .84 olduğu görülmüştür (daha fazla bilgi için bkz. Onay, 2000).

Dinî Gruplara Yönelim Ölçeği (DGYÖ)

Bu çalışmada kişilerin dinî gruplara yönelimlerini ölçmek amacıyla *Dinî Gruplara Yönelim Ölçeği/DGYÖ* (*Cemaat Orientation Scale/COS*) kullanılmıştır. DGYÖ, *güvenilirlik, memnuniyet* ve *dinî otorite olma* alt ölçeklerinden oluşmaktadır. DGYÖ, *Evet, kesinlikle katılıyorum; Evet katılıyorum; Emin değilim; Hayır katılmıyorum; Hayır, kesinlikle katılmıyorum* şeklinde beş dereceli Likert tipi bir ölçektir. Ölçekte 12 madde bulunmaktadır (Ek Tablo-3). 8 tanesi düz, 3 tanesi ters *Likert* tipi, 1 tanesi de *semantik differential* tipi olmak üzere 12 maddeden oluşan DGYÖ'nin puan sınırı 12 ile 60 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanların 12'ye doğru düşmesi dinî gruplara yönelimin düşük olduğunu; puanın 60'a doğru yükselmesi ise, aynı oranda dinî gruplara yönelimin yükseldiğini gösterir.

Ölçekte yer alan maddelerin faktör yüklerinin .51'in, madde toplam ilişki değerlerinin .50'nin üzerinde olduğu ayrıca, *Cronbach Alpha* katsayısının .95 ve *Guttman Split-half* değerinin de .93 olduğu görülmüştür (daha fazla bilgi için bkz. Onay, 2000).

Verilerin Analizi

Bu çalışma alan araştırmasına dayalı bir çalışmadır. Standart ölçekler kullanılarak elde edilen veriler, ilişki (*correlation*) ve fark (*difference*) testleri ile analiz edilmiştir. Bunun için *SPSS for Windows 9.0* kullanılmıştır (Norusis, 1999). Verilerin analizinde, Myers (1999), Tabachnick ve Fidel (1996),

[3] Semantik differential ölçme tekniği C. E. Osgood, G. J. Suci ve P. H. Tannenbaum tarafından 1957'de geliştirilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Osgood, Suci & Tannenbaum, 1957.

[4] On dereceli semantik differential tipteki bir maddenin değerlendirilmesi ve hesaplanması, Likert tipi diğer maddeler şeklinde beş dereceli hale adapte edilerek yapılmıştır.

Murphy ve Davidshofer (1994) gibi bilim adamlarınca belirlenen esaslar göz önünde bulundurulmuştur.

Anketlerin bilgisayar girişleri yapılmadan önce, çok miktarda cevaplandırılmayan soru bulunan anket formları ayıklanarak değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bilgisayar girişleri tamamlandıktan sonra verilerin analizinde hangi testlerin kullanılmasının daha yerinde olacağı hususunda araştırmacıya yol göstermesi bakımından veriler, normallik (*normality*), doğruluk (*linearity*) ve uyumluluk (*homogenitiy*) gibi temel istatistikî özellikler açılarından kontrol edilmiştir.

Kontrol ile ilgili işlemler tamamlandıktan ve veriler analize hazır hale getirildikten sonra, gerekli istatistikî testlere geçilmiştir. İlk olarak, örneklemi tanımlayıcı testler yapılmıştır. Sonuçlar tanımlayıcı istatistik (*descriptives*) tablolarında rapor edilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerden sonra datanın özelliği de dikkate alınarak, değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek üzere Pearson çarpım moment korelasyon analizi tekniği; öğrencilerin uygulanan ölçeklerden almış oldukları puanların gruplar (okul türü) arasında anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Analiz sonuçları tablolar halinde gösterilmiştir.

Daha sonra ANOVA analizleri anlamlı çıkan gruplar için post-hoc karşılaştırmalara geçilmiştir; Tukey HSD testi kullanılarak bağımsız değişken gruplarına göre araştırmanın bağımlı değişkenlerinde gözlenen farklar kontrol edilmiş ve sonuçları tablolar halinde rapor edilmiştir.

Bulgular

Dindarlık Puanı

Mezun oldukları liselere göre öğrencilerin dinî yönelim puanlarının ortalaması Tablo 2'de sunulmuştur. Bu verilere göre, İmam Hatip Lisesinden mezun olanların dindarlık puanının diğer liselerden mezun olanlardan daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir (x= 62.29, ss= 5.88). Buna karşılık Özel Liseden mezun olan öğrencilerin dindarlık puanı, İmam Hatip Lisesi, Anadolu Lisesi ve diğer liselerden mezun olanlarınkinden daha düşüktür (x = 48.37, ss = 10.71).

Tablo 2 ve 3'te rapor edildiği gibi, mezun oldukları okullar açısından bakıldığında, üniversite öğrencilerinin dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark-

lılık olduğu görülmektedir ($F_{4,1136} = 35.71$, $p<0.001$). Farkın nerede bulunduğunu belirlemek için yapılan *Tukey HSD* testinin sonuçları, İmam Hatip Lisesinden mezun olan öğrencilerin dindarlık puanının diğer tüm liselerden mezun olan öğrencilerinkinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu ortaya koymuştur (bkz. Tablo 4).

Bu sonuçlar dikkate alındığında, *Mezun oldukları liseye göre, üniversite öğrencilerinin dinî yönelimleri arasında farklılık vardır* hipotezinin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu farklılık içerisinde, İmam Hatip Lisesinden mezun olanların dindarlık puanları en yüksek olup, bunu sırasıyla diğer liseler, Anadolu Lisesi ve Özel Liseden mezun olan öğrencilerin puanları takip etmektedir.

Tablo 2

Mezun Olunan Okul Türüne Göre, Öğrencilerin DYÖ'den Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Ve Standart Hata Değerleri

	Mezun olunan lise	*N*	$\bar{x}$	*Standart sapma*	*Standart hata*
DYÖ-Toplam: Dindarlık Puanı	Lise	605	53.77	12.01	.49
	Anadolu Lisesi	125	54.06	9.37	.84
	İmam Hatip Lisesi	224	62.29	5.88	.39
	Özel Lise	73	48.37	10.71	1.25
	Diğer Liseler	114	55.13	11.04	1.03

*** $p<0.001$.

Tablo 3

Dindarlık Düzeyi Puanlarının Mezun Olunan Okul Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Değişken		*Kareler toplamı*	*Sd*	*Kareler Ortalaması*	*F*
DYÖ-Toplam: Dindarlık Puanı	Gruplar arası	16067.877	4	4016.969	35.706***
	Bireyler arası	127802.058	1136	112.502	
	Toplam	143869.935	1140		

Tablo 4

DYÖ'den Alınan Puanların Mezun Olunan Okul Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılık Gösterdiğini Belirlemek Üzere Yapılan (ANOVA) Sonrası Post-Hoc Tukey-HSD Testi Sonuçları

LISELER	Lise	Anadolu	Imam Hatip Lisesi	Ozel Lise Lisesi	Diğer Liseler
Genel Lise	$\bar{x}$=53.77	$p>.05$	$p<.001$	$p<.001$	$p>.05$
Anadolu Lisesi		$\bar{x}$=54.06	$p<.001$	$p<.01$	$p>.05$
İ. Hatip Lisesi			$\bar{x}$=62.29	$p<.001$	$p<.001$
Özel Lise				$\bar{x}$=48.37	$p<.001$
Diğer Liseler					$\bar{x}$=55.13

DİB'na Yönelim

Mezun oldukları liselere göre öğrencilerin DİB'na yönelim puanlarının ortalaması Tablo 5'te görülmektedir. Bu verilere göre, Anadolu Lisesinden mezun olanların DİB'na yönelim düzeyi diğer liselerden gelen öğrencilerden daha yüksek görünmektedir (x= 37.12, ss = 8.87). Buna karşılık İmam Hatip Lisesinden mezun olan öğrencilerin DİB'na yönelim düzeyi, diğer liselerden mezun olan öğrencilerinkinden daha düşüktür (x= 33.26, ss = 7.61).

Tablo 5 ve 6'da rapor edildiği gibi, mezun oldukları liseler açısından bakıldığında, üniversite öğrencilerinin DİB'na yönelimleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($F_{4,1133}$ = 4.67, p<0.001). Farkın nerede olduğunu belirlemek için yapılan *Tukey HSD* testi sonuçları, İmam Hatip Lisesinden mezun olan öğrencilerin DİB yönelimlerinin Genel Lise ve Anadolu Lisesinden mezun olanlardan anlamlı bir şekilde farklı olduğunu ortaya koymuştur. *Tukey HSD* testi sonuçlarının istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyleri tabloda sunulmuştur (Tablo 7).

Beş grup liseden üçünün birbirinden anlamlı şekilde farklı olduğunu gösteren bu sonuçlar, *Mezun oldukları liseye göre, üniversite öğrencilerinin DİB'na yönelimleri arasında farklılık vardır* hipotezini büyük ölçüde doğrular mahiyettedir. Dolayısıyla, Anadolu Lisesi, Genel Lise ve İmam Hatip Lisesinden mezun olanlar açısından *Hipotez 2'nin* kabul edilmesi gerekmektedir. Bu farklılık içerisinde, Anadolu Lisesinden mezun olanların DİB'na yönelim puanlarının ortalaması en yüksek olup, bunu sırasıyla Genel Liseden ve İmam Hatip Lisesinden mezun olan öğrencilerin puanları takip etmektedir.

Tablo 5

Mezun Oldukları Okullara Göre Üniversite Öğrencilerinin DİB'na Yönelim Puanlarının Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Ve Standart Hata Değerleri

	Mezun olunan lise	*N*	*x̄*	*Standart sapma*	*Standart hata*
DIBYÖ-Toplam: DİB'na Yönelim Düzeyi	Genel Lise	601	35.97	9.92	.40
	Anadolu Lisesi	127	37.12	8.87	.79
	İmam Hatip Lisesi	223	33.26	7.61	.51
	Özel Lise	73	34.93	9.33	1.09
	Diğer Liseler	114	35.41	9.20	.86

Tablo 6

DIBYÖ puanların mezun olunan okul değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Sonuçları

Değişken		*Kareler toplamı*	*Sd*	*Kareler Ortalaması*	*F*
DIBYÖ-Toplam: DİB'na Yönelim Düzeyi	Gruplar arası	1609.501	4	402.375	4.669***
	Bireyler arası	97643.400	1133	86.181	
	Toplam	99252.901	1137		

Tablo 7

DİBYÖ'den Alınan Puanların Mezun Olunan Okul Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılık Gösterdiğini Belirlemek Üzere Yapılan (ANOVA) Sonrası Post-Hoc Tukey-HSD Testi Sonuçları

	Genel Lise	Anadolu Lİsesi	İmam Hatip Lisesi	Özel Lise	Diğer Liseler
Genel Lise	$\bar{x}$ =35.97	p>.05	p<.01	p>.05	p>.05
Anadolu Lisesi		$\bar{x}$ =37.12	p<.01	p>.05	p>.05
İ. Hatip Lisesi			$\bar{x}$=33.26	p>.05	p>.05
Özel Lise				$\bar{x}$ =34.93	p>.05
Diğer Liseler					$\bar{x}$=35.41

*** p<0.001.

Üniversite öğrencilerinin dindarlık puanları ile DİB'na yönelimleri arasındaki ilişkinin analizi ve bu analizden elde edilen sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir. Yapılan analiz sonuçları, dindarlık puanları ile (*i*) DİB'na yönelim puanları arasında anlamlı ve pozitif (r = 0.30, sd = 1129, p<0.001); (*ii*) *Türkiye'de DİB'na ihtiyaç yoktur* (r = -0.39, sd = 1138, p<0.001) önermesine ilişkin puanlar arasında ise anlamlı ve negatif bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. DİB'na yönelimin dindarlıkla açıklanan varyans miktarı %9'dur. *Türkiye'de DİB'na ihtiyaç yoktur* fikrine karşı olmanın dindarlıkla açıklanan varyans miktarı ise %15 seviyelerindedir. Sonuç olarak, dindarlık puanı arttıkça DİB'na yönelim artmaktadır. Aynı şekilde, *Türkiye'de DİB'na ihtiyaç yoktur* fikrine karşı çıkma düzeyi de artmaktadır.

Tablo 8

Öğrencilerin Dindarlık Ölçeği Puanları ile DİB'na Yönelim Ölçeği Puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi sonuçları

		DİBYÖ-Toplam: DİB'na yönelim düzeyi	Türkiye'de DİB'na ihtiyaç yoktur
DYÖ-Toplam: Dindarlık puanı	r	.302***	-.389***
	N	1131	1140

*** p<0.001

Dinî gruplara yönelim

Mezun oldukları liselere göre öğrencilerin dinî gruplara yönelim puanlarının ortalaması Tablo 9'da görülmektedir. Bu verilere göre, İmam Hatip Lisesinden mezun olanların dinî gruplara yönelim düzeyinin diğer liselerden gelen öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu görülmektedir (x= 41.25, ss = 8.09). Buna karşılık özel liseden mezun olan öğrencilerin dinî gruplara yönelim düzeyi, diğer liselerden mezun olanlarınkinden daha düşüktür (x = 26.75, ss = 10.53).

Tablo 10'da rapor edildiği gibi, mezun oldukları okullar açısından bakıldığında, üniversite öğrencilerinin dinî gruplara yönelimleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (F4,1125 = 39.77, $p<0.001$). Farkın nerede olduğunu belirlemek için yapılan *Tukey HSD* testi sonuçları, İmam Hatip Lisesinden mezun olan öğrencilerin dinî gruplara yönelimlerinin diğer tüm liselerden mezun olan öğrencilerinkinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu ortaya koymuştur. *Tukey HSD* testi sonuçlarının istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyleri tabloda sunulmuştur (Tablo 11).

Bu sonuçlara göre, *Mezun oldukları liseye göre, üniversite öğrencilerinin dinî gruplara yönelimleri arasında farklılık vardır* hipotezinin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu farklılık içerisinde, İmam Hatip Lisesinden mezun olanların dinî gruplara yönelim düzeyi en yüksektir. Bunu sırasıyla diğer liseler, Genel Lise, Anadolu Lisesi ve özel liseden mezun olan öğrencilerin puanları takip etmektedir.

Tablo 9

Mezun Oldukları Okullara Göre Üniversite Öğrencilerinin Dinî Gruplara Yönelim Puanlarının Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Standart Hata Değerleri

DGYÖ-Toplam: Dinî Gruplara yönelim Düzeyi	*Mezun olunan lise*	*N*	$\bar{x}$	*Standart sapma*	*Standart hata*
	Genel Lise	592	32.09	12.15	.50
	Anadolu Lisesi	128	30.11	11.74	1.04
	İmam Hatip Lisesi	225	41.25	8.09	.54
	Özel Lise	73	26.75	10.53	1.23
	Diğer Liseler	112	35.27	10.70	1.01

*** $p<0.001$.

Tablo 10

Dinî Gruplara Yönelim Puanlarının Mezun Olunan Okul Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Değişken		*Kareler toplamı*	*Sd*	*Kareler Ortalaması*	*F*
DGYÖ-Toplam: Dinî Gruplara yönelim düzeyi	Gruplar arası	19800.377	4	4950.094	39.770***
	Bireyler arası	140027.131	1125	124.469	
	Toplam	159827.508	1129		

Üniversite öğrencilerinin dindarlık puanları ile dinî gruplara yönelimleri arasındaki ilişkinin analizi ve bu analizden elde edilen sonuçlar Tablo 12'de gösterilmiştir. Yapılan analiz sonuçları, dindarlık puanları ile (*i*) dinî gruplara yönelim puanları arasında anlamlı ve pozitif ($r = 0.65$, sd= 1121, $p<0.001$); (*ii*) *Türkiye'de din işleri tamamen dinî gruplara bırakılmalı* önermesine ilişkin pu-

anlar arasında ise anlamlı ve negatif (r = -0.27, sd = 1137, p<0.001) bir ilişki bulunduğunu göstermiştir.

Dinî gruplara yönelimin dindarlıkla açıklanan varyans miktarı %42'dir. *Türkiye'de din işleri tamamen dinî gruplara bırakılmalı* fikrine karşı olmanın dindarlıkla açıklanan varyans miktarı ise %7 seviyelerindedir. Sonuç olarak, dindarlık seviyesi arttıkça dinî gruplara yönelim artmaktadır. Yine aynı şekilde, *Türkiye'de din işleri tamamen dinî gruplara bırakılmalı* fikrine karşı çıkma düzeyi de artmaktadır.

Tablo 11

Dini Gruplara Yönelim Testinden Alınan Puanların Mezun Olunan Okul Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılık Gösterdiğini Belirlemek Üzere Yapılan (ANOVA) Sonrası Post-Hoc Tukey-HSD Testi Sonuçları

	Genel Lise	Anadolu Lisesi	İmam Hatip Lisesi	Özel Lise	Diğer Liseler
Genel Lise	$\overline{x}$ =32.09	p>.05	p<.001	p<.01	p>.05
Anadolu Lisesi		$\overline{x}$ =30.11	p<.001	p>.05	p<.01
İ. Hatip Lisesi			$\overline{x}$ =41.25	p<.001	p<.001
Özel Lise				$\overline{x}$ =26.75	p<.001
Diğer Liseler					$\overline{x}$=35.27

Tablo 12

Öğrencilerin Dindarlık Ölçeği Puanları İle Dinî Gruplara Yönelim Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi Sonuçları

		DGYÖ-Toplam: Dini Gruplara yönelim düzeyi	*Türkiye'de din işleri tamamen dini gruplara bırakılmalı*
DYÖ-Toplam: Dindarlık puanı	r	.646***	-.268***
	N	1123	1139

*** p<0.001

Tartışma

Bu çalışma, Ankara ve Erciyes Üniversitelerinin çeşitli fakülte ve yüksek okullarında geniş bir örneklem üzerinde, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise faktörüne göre, dine, DİB'na ve dinî gruplara yönelimlerini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu konunun ilk defa geniş bir örneklem üzerinde incelenmesi, araştırmayla elde edilen bulguları önemli kılmaktadır. Bu çalışma çerçevesinde yapılan analizler sonucunda şu çıkarımlara ulaşılmıştır:

Genel anlamda bakıldığında, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin dinî yönelim düzeyleri yüksektir. Bazı Batı Avrupa ülkeleri ile Amerika'da bu alanda yapılan çalışmalar ile karşılaştırıldığında, Türkiye'deki üniversite öğrenci-

lerinin dindarlık puanı daha yüksektir (Fırat, 1977; Francis & Stubbs, 1987; Koştaş, 1995; Fulton, 1996; Mutlu, 1996; Gilliat-Ray, 1999).

Öğrencilerin orta öğretim geçmişi dikkate alındığında, İmam Hatip Lisesinden mezun olanların dindarlık puanlarının, diğer liselerden mezun olanlardan daha yüksek; orta öğrenimini bir özel okulda tamamlayan öğrencilerin dindarlık puanlarının ise diğer liselerden gelen öğrencilerin tamamından daha düşük olduğu görülmektedir. İmam Hatip Lisesi ve özel lise mezunu öğrencilerin dinî yönelimleri arasındaki fark yaklaşık 12 puandır. Tespit edilen bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna karşılık, Genel lise, Anadolu lisesi ve diğer lise mezunlarının dinî yönelimleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. İmam Hatip Lisesinden gelen üniversite öğrencilerinin dindarlık puanlarının diğer okullardan gelen öğrencilerden daha yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Ancak, özel liselerden gelen öğrencilerin diğer okullardan gelen öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşük dindarlık puanına sahip bulunmaları dikkat çekicidir. İmam Hatip Lisesi ve özel liselerden gelen öğrencilerle ilgili olarak görülen bu farklılığın açıklanmasında üç önemli faktörden söz edilebilir. Bunlar:

a) Aile veya öğrencinin dinî hassasiyetini okul tercihine yansıtması: Dinî yönden kendini geliştirmek isteyen, mezun olunca imam-hatip, müezzin-kayyım, Kur'an kursu öğreticisi olmayı planlayan veya dinî yüksek öğrenime belli bir alt yapı ile gitmeyi arzu eden öğrencilerin İmam Hatip Lisesini tercih etmesi tabidir. Ayrıca, son bir kaç yıla kadar kız öğrencilerin başörtüleriyle derslere girebilmekte olması, bu konuda hassas olan dindar ailelerin kız çocuklarını İmam Hatip Lisesine göndermeye sevketmiş olması da bir realitedir. Dolayısıyla, daha okula başlamadan belli bir dindarlık alt yapısı veya meslekî hedefi olan öğrencilerin İmam Hatip Lisesinde toplanmış olması; kişisel ve ailevî nedenlerin de etkisiyle İmam Hatip Lisesi mezunlarının diğerlerinden daha yüksek dindarlık puanına sahip olması sonucunu beraberinde getirecektir.

İmam Hatip Lisesini tercih eden öğrencilerin belli bir dinî hassasiyet ve hedefe önceden sahip oldukları, bunu da okulda aldıkları derslerle pekiştirdikleri söylenebilir. Bu sebeple, İmam Hatip Lisesinden mezun olanların dindarlık seviyesinin diğerlerinden daha yüksek olması bir sürpriz değildir. Bu noktada, *Bu öğrenciler, İmam Hatip Lisesi yerine başka liselere dağılmış olsaydı, durum ne olurdu?* sorusu önemlidir. Dolayısıyla, İmam Hatip Lisesinden mezun olan öğrencilerin dindarlık puanlarının yüksek olmasında, okulda verilen din eğitiminin mi yoksa ailelerin dindarlık puanı ile okul öncesi öğrencinin din-

darlık puanının mı veya her ikisinin de birlikte mi daha önemli olduğu hususu ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

b) Ders programı farklılığı: İmam Hatip Liselerinde, Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer gibi dersler zorunlu meslek dersleri arasındadır. Halbuki, diğer liselerin programında bu dersler bulunmamaktadır. Öğrencilerin İmam Hatip Lisesini tercih sebepleriyle birlikte düşünüldüğünde, söz konusu zorunlu meslek derslerinin de dindarlık puanı üzerinde pozitif etkisinin olabileceğini dikkate almak gerekir.

c) Ailenin gelir düzeyi: Gelir düzeyi ve dindarlık ilişkisi ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, yüksek gelir düzeyine sahip olanların, orta ve düşük gelir düzeyine sahip olanlara göre daha az dindarlık puanına sahip olduklarını ortaya koymuştur (Back & Bourque, 1970; Stark & Bainbridge, 1987; Hay, 1990; Onay, 2000). Özel okulda okumanın maliyeti dikkate alındığında, bu okullar ancak belli seviyede yüksek gelir düzeyine sahip ailelerin tercih edebileceği okullardır. Dolayısıyla, özel okuldan gelen öğrencilerin dindarlık puanının düşük olması, gelir düzeyi ve sosyal çevre faktörüyle açıklanabilir. Aynı şekilde, İmam Hatip Lisesinden gelen öğrenciler için de aile faktörünün öğrenciler üzerinde etkili olduğu yukarıda açıklanmıştır.

Mezun oldukları liselere göre, Anadolu lisesinden gelen öğrencilerin DİB'na yönelim puanları en yüksek olup bunu sırasıyla Genel lise ve İmam Hatip Lisesinden gelen öğrencilerin puanları takip etmektedir. En yüksek puan alan Anadolu lisesi ile en düşük puana sahip İmam Hatip Lisesi mezunu öğrencilerin DİB'na yönelimleri arasındaki fark yaklaşık 4 puan, yani oldukça düşüktür. Ancak, tespit edilen bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Özel lise ve diğer liseler açısından bakıldığında, arada istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Üniversite öğrencilerinin dindarlık puanları ile DİB'na yönelimleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı şekilde, dindarlık ile DİB'nın varlığına duyulan ihtiyaç arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

DİB ile ilgili söz konusu iki değişkenin dindarlıkla açıklanan değişim (*varyans*) miktarları şöyledir: Dindarlık puanındaki yükselmenin DİB'na yönelimde yaklaşık %9 oranında, DİB'na duyulan ihtiyaçta ise yaklaşık %15 oranında bir artış meydana getirdiği görülmektedir. Yani, öğrencilerin dindarlık puanları arttıkça, DİB'na yönelimlerinden çok DİB'nın varlığına duydukları ihtiyaç artmaktadır. DİB'na yönelimin, din hizmetleri ile ilgili ihtiyaçlarının

karşılanmasıyla yakından ilgili olabileceği düşünüldüğünde, DİB'nın üniversite gençlerine yönelik hizmetlerini yeniden gözden geçirmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu hususla ilgili olarak yapılan görüşmelerde öğrenciler, vaaz ve hutbe hizmetlerinin etkinliği, cami görevlileriyle konuşabilme ve dinî sorulara cevaplar alabilme gibi hususlarda DİB'ndan daha fazla bir beklenti içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir.

Üniversite öğrencilerinin mezun oldukları liselere göre, İmam Hatip Lisesinden gelen öğrencilerin dinî gruplara yönelim puanları en yüksek olup bunu sırasıyla diğer liseler, Genel lise, Anadolu lisesi ve özel liseden gelen öğrencilerin puanları takip etmektedir. En yüksek puan alan İmam Hatip Lisesi ile en düşük puan alan özel lise mezunu öğrencilerin dinî gruplara yönelimleri arasındaki fark yaklaşık 15 puandır ve tespit edilen farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

İmam Hatip Lisesinden gelen öğrencilerin dinî gruplara yönelimlerinin diğer okullardan gelen öğrencilerinkinden daha yüksek olması dikkat çekicidir. Bunun böyle olmasında bağlamsal, psikolojik ve sosyo-ekonomik faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

Bağlamsal olarak, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin, herhangi bir dinî gruba mensup kişilerle karşılaşıp görüşme ihtimali daha fazladır. Bu, okul ile bağlantılı bir şey olmayıp aile ve yakın çevreyi de içine alan toplumsal yapı ve ilişkilerin bir sonucudur. İmam Hatip Lisesi öğrencisinin gerek bireysel olarak ibadet etmek, gerek tatbikat yapmak amacıyla katıldığı toplu ibadetler, cenaze, mevlit gibi dinî törenler vesilesiyle içine girdiği ortamda dinî gruba mensup kişilerle karşılaşma ihtimali diğer öğrencilere nazaran daha fazladır. Bir dinî gruba bağlanmış kişilerle kuruluna ilk temaslar, onların dinî grup kimliğinden ötürü değil, '*orada bulunanlardan biri*' olma kimliğiyle yapılmaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir alt kimliğin öne çıkarılmadığı bu ve benzer ortamlarda karşılaşan ve aynı ortamı paylaşan kişiler arasında bir samimiyetin meydana gelmesi, en azından birbirlerini anlamaya daha yatkın olmaları doğaldır.

Birey ve toplum psikolojisi açısından bu tür ilişkiler oldukça önemlidir. Zira, İmam Hatip Lisesi öğrencisi bir genç –ileride o mesleği yapacak olsun veya olmasın– o ortamda toplum içerisine çıkmakta, orada bulunan insanlar tarafından takdir ve teşekkürle karşılanmakta, kendisine topluluk içerisinde bir değer verilmekte, okuduğu Kur'an veya mevlit dinlenmekte, vaaz kabilinden söylediği sözlere itibar edilmektedir. Bu şartlardaki, birinin aynı şekilde, orada bulunanlara saygı ve sempatiyle karşılık vermesinden daha doğal bir şey

olamaz. Dolayısıyla, günün birinde alt kimlikler ortaya konulduğunda, bu kişilerin birbirlerine karşı daha sempatik davranmaları ve daha çabuk diyaloga geçmeleri insan psikolojisine uygun bir davranış biçimidir.

Diğer taraftan, lise yıllarında gerek kendisi, gerek aile veya arkadaş çevresi sebebiyle bu ve benzer ortamlarda bulunan İmam Hatip Lisesi kökenli öğrencilerin, üniversite yıllarında yurt ve burs gibi sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında dinî gruplarla diyaloga geçmesi çok daha kolaydır. Burada, *tanış olma* faktörü önemli rol oynamaktadır. Görüldüğü gibi, lise yıllarında insanî boyutta tesis edilen ilişkiler veya *tanış olma* üniversite yıllarında da gerektiğinde sosyo-ekonomik boyutta devam etmektedir. Dolayısıyla, İmam Hatip Lisesinden gelen üniversite öğrencilerinin dinî gruplara daha fazla yönelimli olmasında sözü edilen bağlamsal, psikolojik ve sosyo-kültürel faktörlerin rolü büyüktür.

Dindarlık ile DİB'na ve dinî gruplara yönelim arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu belirtildi. Konuya farklı bir açıdan bakıldığında söz konusu ilişki, DİB'nın ve dinî grupların daha çok dindar öğrencilere yöneldikleri, faaliyetlerinde daha çok bu tür öğrencileri hedef aldıkları şeklinde de yorumlanabilir. Zira, daha az dindarlık puanına sahip öğrencilerin, din hizmetleri ve özellikle yurt, burs gibi imkanlar açısından DİB'ından veya dinî gruplardan yararlanamadıkları hususu gözden uzak tutulmamalıdır. Bu konu ayrıca ele alınıp araştırılması gereken önemli bir konudur.

Dinî gruplar ile ilgili olarak; üniversite öğrencilerinin dindarlık puanları ile dinî gruplara yönelimleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki varken, dindarlık ile din işlerinin dinî gruplara bırakılması düşüncesi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Öğrencilerin dinî gruplara yönelimlerindeki değişimin (*varyans*) açıklanmasında dindarlık önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, dindarlık puanındaki yükselme dinî gruplara yönelimde yaklaşık %42 oranında pozitif, *Türkiye'de din işleri dinî gruplara bırakılmalı* fikrine karşı ise yaklaşık %7 oranında negatif bir artış meydana getirdiği görülmektedir. Yani, öğrencilerin dindarlık seviyeleri arttıkça, dinî gruplara yönelimleri ve *Türkiye'de din işleri dinî gruplara bırakılmalı* fikrine ise karşı çıkışları artmaktadır. Elde edilen bu sonuç, şu iki soruyu gündeme getirmektedir: (*i*) Dindarlık puanı yüksek olan öğrenciler, din işlerinin dinî gruplara bırakılmasını istemedikleri halde, dinî gruplara niçin yönelmektedir? (*ii*) Öğrencilerin gözünde dinî gruplar nedir veya dinî gruplara nasıl bir fonksiyon atfedilmektedir?

Yapılan görüşmelerde öğrencilerin, dinî gruplara yakınlığıyla bilinen şahıs, dernek veya vakıfların kendilerine sağladığı barınma, yeme-içme ve burs gibi imkanlardan olumlu cümlelerle; belli bir dinî gruba bağlı olan kişilerin din ile ilgili fikir ve kanaatlerinden de olumsuz ve eleştirel cümlelerle bahsettikleri görülmüştür. Yani öğrenciler, dinî grupları yardım ve benzeri sosyal faaliyetler yapan gönüllü sivil toplum örgütleri olarak görmekte ve bu yönüyle dinî gruplara yönelmektedir. Buna karşılık üniversite öğrencileri, dinî grupların dinî söylemlerini onaylamamakta ve din işlerinin dinî gruplara bırakılmamasını istemektedir.

Ankara'da üniversite öğrencileri üzerinde yapılan başka bir araştırmada, öğrencilerin dindar oldukları ancak tutucu (*Islamic fundametalism*) eğilimler içerisinde bulunmadıkları tespit edilmiştir (Mutlu, 1996). Farklı zamanlarda yapılan bu çalışmaların sonuçlarının birbirini destekler olması, üniversite öğrencilerinin yönelimlerinin belirlenmesi bakımından önemlidir.

Mezun oldukları okullara göre öğrencilerin gerek dindarlık gerekse DİB'na ve dinî gruplara yönelimleri analiz edilirken, aile faktörünün önemi göz önünde bulundurulmalıdır. Zira, aile ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu Türkiye gibi ülkelerde, aile çevresinin çocuk ve gençler üzerinde okuldan çok daha fazla etkili olacağını kabul etmek gerekir. İmam Hatip Lisesi kökenli öğrencilerin dindarlık puanlarının daha yüksek ve dinî gruplara daha yönelimli bulunmasında, buna karşılık özel okullardan gelen diğer bir ifadeyle daha üst sosyoekonomik çevrelerden gelen öğrencilerin ise daha düşük dindarlık puanına sahip olmaları ve dinî gruplara daha az yönelimli bulunmasında aile faktörü daha etkili görünmektedir. Okulların ise bu süreçte, daha çok ailelerin okul tercihlerini belirleme ve öğrencilere genel müfredat yanında dinle ilgili özel eğitim programları uygulayıp uygulamama yönüyle yer aldığı söylenebilir. Nitekim, Hristiyan ve Yahudi ailelere mensup çocukların okul tercihleri ve dindarlık düzeyleri ile ilgili olarak Amerikan toplumunda yapılan araştırmalar, vardığımız bu sonucu destekler mahiyettedir (Johnstone, 1966; Spilka, Hood & Gorsuch, 1985; Erickson, 1992). Ülkemizde İmam Hatip Lisesi ve diğer liselerden mezun olan öğrencilerin kişilik özellikleri üzerinde yapılan bir araştırmada da ailenin önemine bu yönüyle dikkat çekilmiştir (Ekşi, 2002).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, üniversite öğrencilerinin dindarlık puanı arttıkça, hem DİB'na, hem de dinî gruplara yönelimleri artmaktadır. Öğrenciler, DİB'nı dinî grupların, dinî grupları da DİB'nın alternatifi olarak görmemektedirler. Yani öğrenciler, din işlerinin DİB tarafından yürütül-

mesini, dinî grupların ise barınma, burs vs. yardım hizmetlerinden öteye geçmemesini istemektedir.

Ülkemizde zaman zaman gündeme getirilen tartışmalarda, DİB ve dinî gruplar birbirlerinin alternatifi gibi görülmekte veya gösterilmektedir. Eğer böyle bir varsayım doğru olmuş olsaydı, dinî grup yönelimli kişilerin DİB'na yöneliminin negatif ve DİB yönelimlilerin de dinî grup yönelimlerinin negatif olması gerekirdi. Halbuki, yaptığımız analizlerde dinî yönelim ile DİB ve dinî grup yönelimleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Konuya sadece din işleri açısından bakıldığında ise, öğrencilerin DİB'nı tercih etikleri görülmektedir.

Dindarlık ile DİB'na veya dinî gruplara yönelimin farklı şeyler olduğunu burada ayrıca belirtmek gerekir. Söz konusu değişkenler ile ilgili olarak, öğrencilerin dindarlık puanları ile DİB'na ve dinî gruplara yönelim puanları arasında önemli farklılık vardır. Şöyle ki, öğrencilerin dindarlık düzeyi puanlarının ortalaması, 70 civarında iken, DİB'na ve dinî gruplara yönelim puanları 49-45 civarında değişmektedir.[5] Yani, kişiler dindarlıkları düzeyinde DİB'na ve dinî gruplara yönelim göstermemektedir.

Bu arada, belli zaman aralıklarıyla farklı öğrenim kademelerindeki öğrencilerin din ile ilgili yönelimlerinin ileri araştırmalara konu edilmesi ve sonuçların karşılaştırılması gereği göz önünde bulundurulmalıdır.

[5] Bu karşılaştırma için, söz konusu ölçeklerden elde edilen puanların 100 tam puan üzerinden karşılıkları alınmıştır.

Kaynakça

Back, C. W. & Bourque, L. B. (1970). Can feelings be enumerated? *Behovioral Science*, *15*, 487-496.

Berkes, N. (1998). *The development of secularism in Turkey.* London: Hurst and Company.

Bolay, S. H. & Türköne, M. (1995). *Din eğitimi raporu.* Ankara: Ankara Merkez İmam Hatip Lisesi Öğrencileri ve Mezunları Vakfı.

Bulut, M. (1994). Kuruluş yıllarında diyanet işleri başkanlığı ve din hizmetleri (Kuruluşunun 70. yılı münasebetiyle). *Diyanet İlmi Dergi*, *30* (4), 99-128.

Demirci, E. (1996). *Modernisation, religion and politics in Turkey: The case of the İskenderpasa community*. Unpublished doctoral dissertation, The Faculty of Economic and Social Studies, The University of Manchester. Manchester, UK.

DİB. (2000). *T. C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı: Özet Bilgiler.* Ankara: Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı.

Ekşi, H. (2002). Din eğitimi, gençlik ve kişilik: İmam Hatip Lisesi öğrencileri üzerine bir araştırma. H. Hökelekli (Ed.), *Gençlik, din ve değerler psikolojisi* içinde (s. 153-182). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Erickson, J. A. (1992). Adolescent religious development and commitment: A structural equation model of the family, peer group, and educational influences. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *31*, 131-152.

Fırat, E. (1977). *Üniversite öğrencilerinde Allah inancı ve din duygusu: Din psikolojisi açısından bir değerlendirme.* Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.

Francis, L. J., & Stubbs, M. T. (1987). Measuring attitudes towards Christianity: From childhood to adulthood. *Personality and Individual Differences*, *8*, 741-743.

Fulton, A. S. (1996). Identity status, religious orientation, and prejudice. *Journal of Youth and Adolescence*, *26* (1), 1-11.

Gilliat-Ray, S. (1999). *Higher education and student religious identity.* Exeter: University of Exeter in association with the Inter Faith Network for the UK.

Hay, D. (1990). *Religious experience today*. London: Mowbray.

Johnstone, R. (1966). *The effectiveness of Lutheran elementary and secondary schools as agencies of Christian education*. St Louis, MO: Concordia Seminary.

Kaymakcan, R. (1996). Religious education in the multi-party period in Turkey. *East/West Education*, *1-2*, 91-107.

Koştaş, M. (1995). *Üniversite öğrencilerinde dine bakış.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Murphy, K. R. & Davidshofer, C. O. (1994). *Psychological testing: Principles and applications.* New Jersey: Prentice-Hall.

Mutlu, K. (1996). Examining religious beliefs among university students in Ankara. *British Journal of Sociology*, *47* (2), 353-359.

Myers, D. G. (1999). *Social psychology*. Boston: McGraw-Hill College.

Norusis, M. J. (1999). *SPSS 9.0 guide to data analysis*. New Jersey: Prentice Hall.

Onay, A. (2000). *Religious attitudes and Muslim identity, with reference to Turkish university students*. Unpublished doctoral dissertation, Department of Theology and Religious Studies, University of Leeds, Leeds, UK.

Osgood, C. E., Suci, G. J., & Tannenbaum, P. H. (1957). *The measurement of meaning*. Urbana: University of Illinois Press.

Spilka, B.; Hood, R. W., & Gorsuch, R. L. (1985). *The psychology of religion: An empirical approach*. New-Jersey: Printice Hall.

Stark, R. & Bainbridge, W. S. (1987). *A theory of religion*. New-York: Peter Lang.

Tabachnick, B. G., & Fidel, L. S. (1996). *Using multivariate statistics*. New York: Harper Collins Publishers.

Tarhan, M. (1996). *Religious education in Turkey: A socio-historical study of the Imam-Hatip Schools*. Unpublished doctoral dissertation, Temple University, Temple, USA.

Tarhanlı, İ. B. (1993). *Müslüman toplum, 'laik' devlet: Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*. İstanbul: Afa Yayıncılık.

Ek 1 Dinî Yönelim Ölçeği (DYÖ)

Açıklama: Aşağıda, kişilerin kendilerini tanımlamak için kullandıkları bir dizi ifade sıralanmıştır. Bunlardan hiç birisi üzerinde fazla zaman harcamadan, genel olarak kanaatinizi ve hislerinizi gösteren cevabı işaretleyiniz.

		Hiç bir zaman	**Bazen**	**Çoğu zaman**	**Her zaman**
1.	Dinin toplum hayatı açısından faydalı olduğunu düşünürüm				
2.	Dinî inancın gerekli olmadığını düşünürüm				
3.	İbadetlerimi yaparım				
4.	Dinin yasak ettiği şeyleri yaptığım olur				
5.	Dinin sosyal hayat ile ilgili kurallarını yerine getirmeye özen gösteririm				
6.	Hata işlediğim zaman Allah'tan af dilerim				
7.	Allah herkesi kendi niyetine göre değerlendirir diye düşünürüm				
8.	Dinî kuralları sıkıcı bulurum				
9.	Toplum huzurunun sağlanmasında dinin önemli bir katkısının olduğunu düşünürüm				
10.	İnancıma göre hareket etmediğimde, içimde bir huzursuzluk duyarım				
11.	Allah kıyamet günü bana da merhamet eder diye umarım				
12.	Kişinin din uğruna bir takım güçlüklere katlanmasını anlamsız bulurum				
13.	Dinî kuralları yerine getirme zorunluluğu hissederim				
14.	Nafile (farz olmayan) ibadetler yaparım				
15.	Evlilik dışı ilişkileri normal karşılarım				
16.	Dua ederim				
17.	Toplumun geri kalmasına, dinî kuralların neden olduğunu düşünürüm				
18.	Dinimi başkalarına da anlatmaya çalışırım				

Ek 2. DİB'na Yönelim Ölçeği (DİBYÖ)

Açıklama: Aşağıda, DİB ile ilgili bir dizi ifade yer almaktadır. Bu ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı sağ tarafta gösterilen ifadelerden birisini seçmek suretiyle belirtiniz. Bunun için, ilgili kutucuğun içerisine bir çarpı işareti koyunuz.

		Hayır, kesinlikle katılmıyorum	**Hayır, katılmıyorum**	**Emin değilim**	**Evet, katılıyorum**	**Evet,kesinlikle katılıyorum**
1.	DİB yayınlarına güvenirim					
2.	Dinle ilgili sorularımı bir DİB yetkilisine sormayı tercih ederim					
3.	DİB görevlilerinin, İslam'ın tüm gerçeklerini söyleyemedikleri kanaatindeyim					
4.	DİB toplumda bütünleştirici bir rol oynuyor					
5.	Camilerde yapılan vaazlar, günlük hayatta beni etkiler					
6.	Türkiye'de DİB'na ihtiyaç yoktur					
7.	Günümüz şartlarında, DİB görevlileri İslam'ı iyi temsil ediyor					
8.	DİB'nın verdiği dinî mesaj genellikle halkı tatmin edecek düzeydedir					
9.	DİB, halka daha iyi din hizmeti sunma gayreti içerisindedir					
10.	DİB, etkinliğini yitiriyor					
11.	Mesleki yönden DİB görevlilerini yetersiz buluyorum					

12. DİB hakkında genel fikriniz nedir? (1-10 arası uygun bulduğunuz bir puanı daire içerisine alınız.)

Hiç faydalı değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Çok faydalı

Ek 3. Dinî Gruplara Yönelim Ölçeği (DGYÖ)

Açıklama: Aşağıda, dinî gruplarla ilgili bir dizi ifade yer almaktadır. Bu ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı sağ tarafta gösterilen ifadelerden birisini seçmek suretiyle belirtiniz. Bunun için, ilgili kutucuğun içerisine bir çarpı işareti koyunuz.

		Hayır, kesinlikle katılmıyorum	**Hayır, katılmıyorum**	**Emin değilim**	**Evet, katılıyorum**	**Evet,kesinlikle katılıyorum**
1.	Türkiye'de, din işleri tamamen dinî gruplara bırakılmalı					
2.	Dinî gruplara daha geniş bir hareket imkanı verilmeli					
3.	Bazı dinî gruplar, DİB'ndan daha fazla halka yardımcı oluyor					
4.	Genellikle dinî gruplar zararlıdır					
5.	Türkiye'de, hayırlı işlerin bir çoğu dinî gruplar tarafından yapılmaktadır					
6.	Çoğunlukla, dinî grupların esas amacı halka din hizmeti sunmak değildir					
7.	Bazı dinî gruplar, DİB'ndan daha iyi bir din hizmeti sunma gayreti içerisindedir					
8.	Çoğunlukla, dinî gruplar dinî kendi çıkarları için alet ediyorlar					
9.	Türkiye'de, dinî gruplar kötü olarak gösterilmeye çalışılıyor					
10.	Bazı dinî gruplar, günümüz şartlarında İslam'ı iyi bir şekilde temsil ediyorlar					
11.	Genellikle dinî bir gruba mensup olan kişileri sempatik bulurum					

12. Dinî gruplar hakkında genel fikriniz nedir? (1-10 arası uygun bulduğunuz bir puanı daire içerisine alınız.)

Kesinlikle zararlı 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Kesinlikle zararlı değil

Religiosity and Orientations Towards the Diyanet and Religious Groups: With Reference to University Students on the Basis of Educational Backgrounds

Citation/©– Onay, A. (2003). Mezun oldukları liselere göre üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri, diyanet işleri başkanlığı hizmetlerine ve dinî gruplara yönelim durumları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *1* (1), 171- 194.

Abstract– This paper investigated university students' religious attitudes and orientations towards Diyanet and religious groups on the basis of educational backgrounds. It also seeks associations between religious attitudes and orientations towards Diyanet and religious groups. Measurement instruments of this survey were carried out among 1149 students in twenty-three academic departments in the University of Ankara and the University of Erciyes. Considering educational backgrounds, students who attended Imam Hatip Lise were the most religious and religious group oriented compared with those who attended other lises. Students who attended private lise tended to be the least religious, and the least Diyanet and religious group oriented. A positive significant relationship between the religiosity of university students and Diyanet, "need for Diyanet" and religious groups orientations was found. However, a negative significant association between the university students' religiosity and a statement that "All religious affairs should be regulated by religious groups" was found.

Key Words– Religious Attitudes, Religiosity, Orientation towards the Diyanet and Orientation towards Religious Groups.